

Iz arhivskih fondov in zbirk

UDK 736.3:271.9(497.4)"13/1782"271.9:736.3

Prejeto: 12. 7. 2005

Pečati samostanov klaris na Kranjskem

DAMJAN HANČIČ

dr., arhivist, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Članek prinaša pregled vseh znanih pečatov samostanov klaris, ki so v preteklosti delovali na Kranjskem: Mekinje pri Kamniku, Škofja Loka in Ljubljana. Tudi samostani klaris so namreč tako kot drugi pravni subjekti v preteklosti za pečenje listin v pravno-poslovnem življenju uporabljali različne pečate ter z njimi zagotavljali večjo verodostojnost in pravno veljavnost zapisanega teksta. Mekinjski in škofjeloški samostan imata najstarejša ohranjena pečata iz 14. stoletja, torej že iz najzgodnejšega obdobja njunega obstoja. V 60. letih 17. stoletja, torej že kmalu po ustanovitvi, pa je imel pečat tudi ljubljanski samostan. Doslej so bili v strokovni literaturi obdelani le trije pečati mekinjskega in dva škofjeloškega samostana – vsi iz srednjega veka; manjkala pa sta pregled pečatov za novoveško obdobje do razpustitve leta 1782 in primerjava le-teh. V tem pregledu so predstavljeni najprej posamezni ohranjeni pečati obravnavanih samostanov, na koncu pa nekaj ugotovitev po primerjavi vseh pečatov.¹

KLJUČNE BESEDE: pečati, samostani, klarise, Mekinje, Škofja Loka, Ljubljana

ABSTRACT

THE SIGNETS OF THE CONVENTS OF THE NUNS OF THE ORDER OF ST. CLARE IN CARNIOLA

The article brings a survey of all the known signets of the convents of the nuns of the order of St. Clare, which had been operating in Carniola: Mekinje near Kamnik, Škofja Loka and Ljubljana. The convents of the nuns of the order of St. Clare had namely, as well as other legal subjects in the past, used different signets for sealing of the documents in legal and business life, which guaranteed greater authenticity and legal validity of the written texts. The convents of Mekinje and Škofja Loka have the oldest preserved signets from the 14th century, thus from the earliest period of their existence. In the 60's of the 17th century, thus already soon after its establishment, the convent of Ljubljana had its signet as well. Up till now only three signets of Mekinje convent and two of Škofja Loka convent have been dealt with in the professional literature – all three from the Middle Ages; a survey of the signets of the New Age period until the dissolution of the order of the Clares in the year 1782 as well as the comparison of the latter are missing. In this survey in the first place the individual preserved signets from the convents that were dealt with are introduced, and in the end a few findings following the comparison of all the signets.²

KEY WORDS: Signets, Convents, Nuns of the order of St. Clare, Mekinje, Škofja Loka, Ljubljana

¹ Članek je nekoliko predelan sestavek z istim naslovom iz knjige, Damjan Hančič, *Klarise na Kranjskem*, Ljubljana 2005, str. 451–457. Avtorja fotografij pečatov: Tatjana Rodošek in Damjan Hančič.

² The article is the somewhat rewritten essay with the same title from the book, Damjan Hančič, *The Nuns of the Order of St. Clare in Carniola*, Ljubljana 2005, p. 451–457. The authors of the photographs of the signets: Tatjana Rodošek and Damjan Hančič.

Pečati samostana v Mekinjah

Najstarejši pečat tega samostana je ohranjen na listini iz leta 1339.³ Danes močno poškodovan pečat je koničasto ovalne oblike, velik je 36 x 65 mm, odtisnjen pa je v temno zeleno obarvan vosek v skodelico iz naravnega voska. Od napisa je mogoče prebrati le: ... *ORD. S. CLARE IN MINCHENDORF*. Podoba kaže na prestolu sedečo osebo (najverjetneje Marijo) in pod njo klečečo redovnico.⁴

Leta 1381 pa je opatinja Ana s Pšate (!) na neko listino obesila novi pečat konventa.⁵ Tudi ta je koničasto-ovalne oblike, velik 28 x 54 mm; zgornja in spodnja konica sta odbiti, rob pa je okrušen.⁶ Odtisnjen je v rumenorjav (najverjetneje naravni) vosek. Od napisa v gotski minuskuli je danes mogoče prebrati le: ... *CONVENTUS ... MINCHENDORF ...*, podoba je slabo ohranjena, prikazuje pa oznanjenje Mariji. Na pečatni upodobitvi vidimo angela (Gabrijela) in Marijo, nad njima je oblak, v katerem je Bog Oče, v spodnji konici pečata pa je (nerazločno vidno) polnilo.

Deset let kasneje je opatinja Elizabeta Paradeiser na neko listino obesila pečat konventa,⁷ ki ima tudi koničasto-ovalno obliko; velik je 38 x 64 mm. Odtisnjen je v naravni vosek. Napis v latinski pisavi se v glasi: + *S. CONVENTVS. DOMVS. SORORVM. IN. MINCHENDORF*. Podoba kaže Marijo z Jezuškom v levici, sedečo na bogato okrašenem prestolu. Oba imata svetniški sij okrog glave. Prestol je spredaj sestavljen iz dveh nizov palic, obod pa iz enega niza palic, pa tudi sam sedež je iz njih. Tla pod prestolom so sestavljena iz kvadratnih plošč. Na dnu pečata kleči redovnica, ki dviga roke v molitvi.⁸ Motiv upodobitve na pečatu je torej identičen tistemu iz leta 1339, le da je podoba na prestolu sedeče Marije ohranjena v celoti.

V 15. stoletju pa je samostan začel uporabljati tip pečata, ki se v svoji upodobitvi navezuje na pečat iz leta 1381. Njegov medeninasti pečatnik se je – kot edini od vseh naših samostanskih pečatnikov – ohranil do danes v zbirki pečatnikov Narodnega muzeja v Ljubljani. Tudi ta je koničasto-ovalne oblike, velik 30 x 50 mm, napis na zunanjem robu pečata pa se v gotskih minus-

Trije pečati mekinjskega samostana iz obdobja srednjega veka: prvi (z leve) je iz leta 1339, drugi iz 1381, tretji pa iz leta 1391 (ARS).

³ ARS, AS 1063, Zbirka listin, Listine samostana Mekinje: 1339 oktober 27.

⁴ Božo Otorepec, *Srednjeveški samostanski pečati na Slovenskem*, v: *Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem*, ARS, Ljubljana 1993, str. 51, 52.

⁵ ARS, AS 1063, Listine samostana Mekinje: 1381 marec 21.

⁶ Božo Otorepec, *Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem*, str. 51–52.

⁷ ARS, AS 1063, Listine samostana Mekinje: 1391 december 19.

⁸ Otorepec, n. d., str. 51–52.

kulnih črkah glasi: *Singulum monasteri sororum ordinis sce Clare Minchendorf*. Podoba na pečatu kaže prizor oznanjenja Mariji: na levi strani je skoraj klečeči angel z lilijo v roki, na desni strani pa Marija. Med obema likoma je okrogla vaza z lilijami, nad njima je v oblaku Bog Oče z nimbom, pod njima pa bisernato polnilo v obliki črke Y.⁹

Odtis tega pečatnika je danes ohranjen kot viseči voščeni pečat (konventni) na dveh izstavljenih listinah mekinjskega; prva izhaja iz leta 1533,¹⁰ druga pa iz leta 1611.¹¹

Kot vtisnjen na papir, pa se obravnavani odtis pečatnika pojavlja na dokumentih iz druge polovice 17. stoletja: prva dva sta iz let 1667 in 1668,¹² naslednja dva iz let 1684¹³ in 1685,¹⁴ zadnji doslej znani pa je iz leta 1689.¹⁵ Pri vseh gre za konventne pečate. Ob tem je treba omeniti, da so te pečate pečatili s tehniko, ki se je razvila, ko so za zapisovanje listin začeli uporabljati papir: pečat so namreč vtisnili v papir, ki je prekril

"Papirnat" vtisnjen pečat mekinjskega samostana iz leta 1685 (NSAL).

⁹ Ibidem.

¹⁰ ARS, AS 1063, Listine samostana Mekinje: 1533 februar 2.

¹¹ ARS, AS 1063, Listine samostana Mekinje: 1611 februar 17.

¹² ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 148, drugi snopič, str. 224, 226.

¹³ Ibidem, str. 387.

¹⁴ NŠAL, KAL, fasc. 105, št. 8: listina 1685 januar 15.

¹⁵ ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 148, drugi snopič, str. 343.

voščeno plast. Najprej so na list pečatenega dokumenta nanесли rdeč vosek in ga pokrili z izstriženim kvadratnim papirjem, vse skupaj pa stisnili z medeninastim pečatnikom. Tako je nastal pečat, katerega površina je bela oz. iz papirja, na drugi strani pečatenega lista pa je opaziti sploščen rdeč vosek.

V letu 1680 se je pri pečatenju mekinjskih listin pokazala posebnost. Opatinja Klara Golijanič je namreč na neko listino¹⁶ obesila kar dva konventna pečata; pri tem je bil eden mišljen kot pečat k podpisu opatinje, drugi pa kot pečat k podpisu celotnega konventa.¹⁷ To nedvomno nakazuje na uporabo konventnega pečata kot nadomestila za pečat opatinje, ker ta v Mekinjah takrat še ni obstajal. Oba pečata sta okrogle oblike in vtisnjena v rdečeoranžni vosek, shranjena pa sta v leseni škatlici s pokrovom. Pri obeh gre za viseča pečata; visita namreč na rdeči (svileni?) vrvice, ki povezuje več strani obsegajočo listino; na spodnjem delu se razdeli na tri manjše vrvice, za vsak obešen pečat po ena.¹⁸ Upodobitev na enem pečatu je identična z upodobitvijo na samostanskih pečatih iz let 1339 in 1391, le da je izredno lepo ohranjena: gre za upodobitev Božje Matere, ki v rokah drži dete Jezusa in sedi na razkošnem prestolu, sestavljenem iz dveh nizov palic. Pod njo (v spodnjem delu pečata) kleči ženska oseba, najverjetneje redovnica – morda celo opatinja, ki sklepa roke v molitvi. Dimenzija pečatnega ulitka koničasto-ovalne oblike je 30 x 50 mm. Najverjetneje je bil prav ta pečat mišljen kot "nadomestilo" za pečat opatinje.¹⁹

Drugi pečat, pa je v pečatni upodobitvi identičen pečatom iz let 1381, 1533 ter 1611; prikazuje oznanjenje Mariji (angel z lilijo, Marija, Bog Oče v oblaku). Dimenzija koničasto-ovalnega pečatnega ulitka je 37 x 60 mm.

¹⁶ ARS, AS 1063, Listine samostana Mekinje: 1680 januar 24. Vsebina: Opatinja Klara Golijanič (Gallianizin) priznava Galenbergom s podpisom gorenjskega arhidiakona Mihaela Ferrija dedno odvetništvo nad mekinjskim samostanom.

¹⁷ Iz napisa na robu obeh pečatov je vidno, da gre pri obeh nedvomno za konventna pečata (S. Conventus...); da je eden opatinjin, drugi pa konventni, razberemo iz same listine; na koncu med drugim piše: "... versigelt mit mein(em) Schwester Clara Gallianizin Abbtissin und auch mit des Convents anhangenden Insigl..."

¹⁸ Kot tretji pečat se na omenjeni listini namreč pojavlja še pečat gorenjskega arhidiakona Mihaela Ferrija.

¹⁹ Sklepam predvsem na podlagi dejstva, da se na upodobitvah na srednjeveških pečatih velesovske priorinje v spodnjem delu pečata pod osrednjim motivom, ki predstavlja bodisi Marijo na prestolu bodisi oznanjenje Mariji vedno pojavlja klečeča redovnica – priorinja.

Prvi od dveh visečih pečatov mekinjskega samostana iz leta 1680; upodobljena je Marija z Detetom, ki sedi na prestolu (ARS).

Drugi od dveh visečih pečatov mekinjskega samostana iz leta 1680; na njem je upodobljeno oznanjenje Mariji (ARS).

Prav v tem času pa so pri mekinjskem samostanu uvedli novost v pečatenju, ki kaže na poudarjanje službe samostanske opatinje. Opatinja Klara Golijanič je namreč v 80. letih 17. stoletja za pečatenje samostanskih dokumentov začela uporabljati poleg konventnega pečata še pečat s svojim rodbinskim grbom²⁰ (okrogel in v rdečem vosku, premera pribl. 20 mm) ali celo zgolj slednjega.²¹

²⁰ NŠAL, KAL, fasc. 105, št. 8: listina 1685 januar 15.

²¹ ARS, AS 730, fasc. 148, str. 387.

Dokument s pečatom rodbinskega grba opatinje Klare Golijanič iz leta 1684 (ARS).

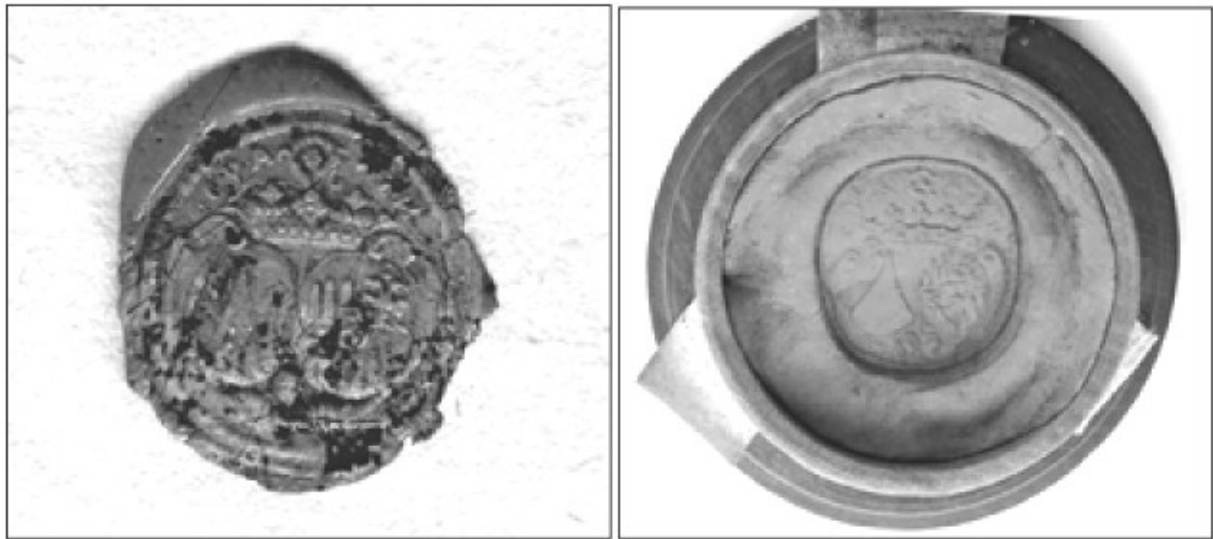
To tradicijo je prevzela ter jo do konca izpopolnila oz. nadgradila njena naslednica Katarina Attems.²² Ta je namreč v začetku 90. let 17. stoletja²³ začela uporabljati povsem nov tip pečata, ki ga doslej pri mekinjskem samostanu še ni bilo opaziti, je pa kasneje v 18. stoletju pri pečatenju samostanskih listin in drugih dokumentov popolnoma nadomestil konventni pečat. Gre za pečat samostanskega predstojnika oz. v mekinjskem primeru pečat opatinje, kakršnega so kranjski moški samostani začeli uporabljati že v 13. stoletju (opatov pečat), velesovske dominikanke pa okrog leta 1330 (pečat priorinje).²⁴ Pri sami upodobitvi na opatinjinem pečatu pa takoj ugotovimo, da ima le malo skupnega z upodobitvami na omenjenih srednjeveških pečatih samostanskih predstojnikov, saj je pri njem večinoma mogoče zaslediti značilnosti ženskih plemiških pečatov.²⁵ Pri tem mislimo na dejstvo, da se na pečatni upodobitvi pojavlja heraldični portret opatinje; in sicer gre za tisto vrsto heraldičnega portreta, pri katerem se izstaviteljica predstavlja s kombinacijo dveh grbov: rodbinskega (očetovega) in grba samostanskih dednih odvetnikov Gallenbergov (nadomestilo za možev pečat svetnih plemkinj). Te značilnosti pa srednjeveški pečati predstojnikov nimajo, saj so na njih večinoma upodobljeni bodisi svetnik bodisi redovnik – opat z opatsko palico: da je šlo za predstojnikov pečat, lahko razberemo zgolj z napisa na robu pečata. Konkretni (mekinjski) pečat je okrogle oblike in odtisnjen v rdečem vosku. Na njem sta upodobljeni krona in opatska palica. Pod krono sta dva grba, na vsaki strani opatske palice po

²² Neposredno je Golijaničevi sicer sledila Terezija Haller (1685–1689), vendar doslej nimamo ohranjenih nobenih pečatenj iz njenega obdobja. Zanimivo pa je, da je Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske nad upodobitvijo mekinjskega samostana narisal poleg gallenberškega grba še rodbinski grb tedanje opatinje Hallerjeve in ne konventnega pečata.

²³ V prvem letu svojega opatovanja, leta 1689, je uporabljala še t. i. "papirnat" konventni pečat (oznanjenje Mariji), v: ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 148, str. 243.

²⁴ Otorepec, n. d., str. 37.

²⁵ Več glej: Katja Žvanut Mahnič, Srednjeveški ženski pečati, v: *Ženske skozi zgodovino – Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, Celje 2004, str. 31–36.

Vtisnjeni pečat opatinje Katarine Attems iz leta 1692 (levo) in viseči pečat (desno) iste opatinje iz leta 1696 (ARS).

Vtisnjeni pečat opatinje Maksimilijane Leopoldine Gallenberg (levo) in opatinje Ane Bernardine Batthyani (desno) (ZAL).

eden: na levi (heraldično desni) grb Gallenbergov in na desni (heraldično levi) opatinjin rodbinski (Attemsov) grb. Napis v inicialkah se glasi: na levi strani CVA (*Catarina von Attems*), na desni pa AZM (*Abbatissa zu Münkendorf*). Eden od obeh ohranjenih pečatov je vtisnjen na papir (premer pribl. 20 mm)²⁶ – na tem pečatu je v nasprotju z visečim pečatom pod obema grboma oz. v delu spodnjega dela opatske palice upodobljena tudi (Kristusova ali morda angelova) glava, drugi pa visi na vrvcu in je shranjen v okrogli leseni škatlici s pokrovom (premer pribl. 60 mm).²⁷ Oba pečata izhajata iz 90. let 17.

²⁶ ARS, AS 1063, Listine kronološke serije: 1692 februar 8. Vsebinska: ženitno pismo za nekega mekinjskega podložnika.

²⁷ ARS, AS 1063, Listine samostana Mekinje: 1696 marec 12.

stoletja.²⁸ Posebno vprašanje, na katero ne moremo natančno odgovoriti, pa je, ali je bil ta tip pečata mišljen izključno kot pečat opatinje ali kot pečat opatinje in konventa hkrati. Po napisu na pečatu bi bolj sklepali na prvo možnost, glede na praktično uporabo pa na drugo.

V 18. stoletju so mekinjske opatinje ob povečanju obsega pisarniškega poslovanja v primerjavi s prejšnjimi stoletji verjetno zaradi praktič-

Vsebinska: poravnava med klarisami Mekinje in plemičem dr. Ferdinandom Brebenfeldom.

²⁸ Okrog leta 1700 je dala opatinja Katarina Attems poslikati na novo zgrajeno kapelo sv. Kolomana s freskami grbov mekinjskih opatinj, pri upodabljanju katerih so uporabili isti koncept (heraldični portret s kombinacijo dveh grbov), kot ga srečamo na obravnavani pečatni upodobitvi.

nosti uporabljale za pečatenje na papir vtisnjeni manjši (premera pribl. 20 mm) okrogel rdeč voščen pečat, ki ima vse značilnosti pečata opatinje Katarine Attems, le da so grb na desni strani vsakič nadomestili z rodbinskim grbom vsakokratne opatinje. Na pečatu Maksimilijane Leopoldine Gallenberg sta tako dva gallenberška grba, v manjšem prostoru med obema grboma in krono, kjer je srednji del opatske palice, pa je upodobljena (Kristusova, morda tudi angelova) glava; nad grbovno upodobitvijo je polkrožni napis s kraticama: na levi strani LVG (*Leopoldina von Gallenberg*), na desni pa AZM (*Abbatissa zu Münkendorf*). Pri grbu Ane Bernardine Batthyani, pa na istem mestu najdemo napis: na levi BVB (*Bernardina von Batthyani*), na desni pa AZM (*Abbatissa zu Münkendorf*).

Pečati samostana v Škofji Loki

Pečat škofjeloškega samostana klaris se je pojavil že nekaj mesecev po ustanovitvi samostana, saj ga najdemo na neki listini iz novembra 1358, ki jo je izdala opatinja Gizela Blagoviška.²⁹ Gre za viseč samostanski pečat koničasto-ovalne oblike, velikosti 34 x 62 mm, odtisnjen v modrovijoličast vosek; ima latinski napis:

+S.SORORVM.CONNVENTVS.SANCTE.CLA
RE. IN.LOK.

Razgibana pečatna podoba kaže čisto na vrhu podobo Križanega na oblaku, pod njim dva bogata gotška koničasta oboka s filialama na vrhu. V njiju je prizor oznanjenja Mariji, levo je angel, desno Marija, med njima pa je cerkvena stavba z zvonikom. Pod tem je v niši klečeča redovnica. Rob napisa na zunanji in notranji strani je iz niza drobnih biserov, ki krasijo tudi oba gotška oboka, pa tudi svetniška sijaja sta izdelana iz njih.³⁰ Enak pečat je ohranjen tudi na neki listini iz leta 1474, odtisnjen v rdeč vosek in prelomljen po višini.³¹

V novem veku, zlasti v 18. stoletju najdemo v dokumentih nov tip samostanskega pečata. Bil je manjši (premer 15–20 mm) in okrogle oblike ter vtisnjen v rdeč vosek.³² Uporabljali so vtisnjen pečat. Na njem je upodobljena Marija, ki ima roke sklenjene v molitvi. Okrog njene podobe je pokončen ovalen krog, iz katerega izhajajo žarki. Okoli svetniškega sija na glavi vidimo v polkrogu nanizanih 8 (od skupaj 12) zvezd. Ob robu pečata je latinski napis: + MON.+ S.+CLARAE +LOCOPOLI+.

Pečat (konventni) škofjeloškega samostana iz leta 1358 (ARS).

Vtisnjeni pečat škofjeloškega samostana iz 18. stoletja (ZAL).

Pečati samostana v Ljubljani

Iz doslej pregledanih virov ugotovimo, da je ljubljanski samostan klaris začel uporabljati svoj (konventni) pečat že kmalu po svoji ustanovitvi. Po doslej pregledanih virih je vseskozi uporabljal le en tip pečata: šlo je za majhen (premer pribl. 15–20 mm) okrogel v rdeč vosek vtisnjen pečat.

²⁹ ARS, AS 1063, Listine samostana Bistra: 1358 november 8.

³⁰ Otorepec, n. d., str. 52.

³¹ ARS, AS 1063, Listine kronološke serije: 1474 september 27.

³² ZAL, Cod. XIII., Računske priloge ljubljanskega magistrata.

Na njem je zapisan Kristusov monogram IHS, ki ima na sredini manjši križec. Napis oz. monogram obkroža krog, iz katerega izhajajo črte oz. žarki. Med črtami, ki ustvarjajo nekakšna polja, je moč razbrati latinski napis: + *MON. CLARA. LABACI*.³³

Vtisnjeni pečat ljubljanskega samostana iz 17. in 18. stoletja (ZAL).

Skupne značilnosti pečatov kranjskih samostanov klaris

V srednjeveškem obdobju sta tako mekinjski kot loški samostan uporabljala za pečatenje listin le konventni pečat, ki je bil viseč in ne vtisnjen. O pečatu opatinje, ki so ga uporabljali kranjski moški, pa tudi ženski samostani, ni nikjer sledu. Kasneje, verjetno šele ob koncu 17. stoletja, pa je mekinjski samostan začel uporabljati opatinjin pečat, ki je bil v začetku bodisi viseč bodisi vtisnjen, kasneje pa je bil zgolj vtisnjen. Upodobitev na njem je izhajala predvsem iz tradicije ženskih plemiških pečatov. Škofjeloški samostan pa je ves čas uporabljal zgolj konventni pečat, sprva viseč, kasneje vtisnjenega. Zgolj konventni vtisnjen pečat je ves čas uporabljal tudi ljubljanski samostan.

Kot osrednji lik se na upodobitvah konventnih pečatov v Mekinjah in Škofji Loki pojavlja Mati božja, upodobljena bodisi z Detetom Jezusom v naročju (v Mekinjah) bodisi z angelom Gabrijealom v prizoru oznanjenja Mariji (v Mekinjah in Škofji Loki). Ljubljanski samostan je v tem pogledu izjema, saj je uporabljal kot upodobitveni element konventnega pečata Kristusov monogram, ki izhaja iz jezuitske tradicije pečatnih upodobitev.

Dimenzije pečatov so bile v srednjem veku sorazmerno velike; obešene so bile na izstavljenih listine. Kljub temu pa so največji pečati iz začetka 80. let 17. stoletja, nato pa se njihova velikost začne zelo zmanjševati. V drugi polovici 60. let, sredi 80. in v 90. letih 17. stoletja so bili že tudi manjši (ovalni) pečati, ki so bili vtisnjeni na papir. Večinoma gre za pečatenje v rdečem vosku. Iz 18. stoletja pa imamo ohranjene le manjše okrogle vtisnjene pečate v rdečem vosku s premerom pribl. 15–20 mm, saj so jih zaradi precejšnjega povečanja pisarniškega poslovanja tudi lažje uporabljali.

³³ ZAL, ibidem.